עין משפט נר מצוה

קז א מיי' פי"א מהל' שמטה ויובל הל' כ ועי' כ"מ:
קח ב מיי' שם הל' כא:
קט ג מיי' שם הל' כ:
קי ד מיי' שם הל' יט:
קיא ה ו מיי' שם הל' כ:
קיב ז מיי' שם הל' כא:
קיג ח מיי' פכ"ד מהל' מכירה הל"ו טוש"ע ח"מ סי' רח סעיף ו וטוש"ע י"ד סי' שמ סעיף לה:

◆

תורה אור השלם

1. כִּי אֶת הַבְּכֹר בֶּן הַשְּׂנוּאָה יַכִּיר לָתֶת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר יִמָּצֵא לוֹ כִּי הוּא רֵאשִׁית אֹנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה: דברים כא יז
2. בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תָּשֻׁבוּ אִישׁ אֶל אֲחֻזָּתוֹ: ויקרא כה יג
3. טוֹבָה חָכְמָה עִם נַחֲלָה וְיֹתֵר לְרֹאֵי הַשָּׁמֶשׁ: קהלת ז יא

◆

מוסף רש"י

ואלו שאין חוזרין ביובל. לבעליהן, שאין חוזרין אלא ממכר (רשב"ם ב"ב קכב.). **הבכורה.** חלק בכורת הבכור (שם). **האחים שחלקו לקוחות הן.** ולא אמרינן הוברר לכל אחד חלק ירושתו וירושה אינה חוזרת ביובל, אלא שמא חלק הבא לזה לא היה שלו והרי החליפו חלקיהם והוו להו לקוחות ומחזירין זה לזה ביובל (ביצה לז: וכעי"ז ב"ק שם). וחוזר ביובל לממילתו משום מצות יובל והדר שקליה כדמעיקרא (גיטין מח.). **אמאי יחזיר.** ירושה אינה חוזרת ביובל (כתובות פד.). **דמים מאי עבידתייהו.** קס"ד יחזירו להם בדמים קלים (שם). **ומשום פגם משפחה.** גנאי הוא להם שיהיו אחרים נקברים עמהם והם יקברו בקבורת אחרים (שם). **וכדתניא.** לוקח בית הקברות מחזירו על כרחו (שם).

הדרן עלך יש בכור

◆

שיטה מקובצת

א] והוו שבלי: ב] תוי אף נמחק: ג] והני דירושה ירושה: ד] קרי רמי בר חמא: ה] לה דכי אתא רבין אמר ר' אלעזר משום ר"א: ו] ה"א כי אין: ז] דכמוחזק דמי: ח] שנפלו להו נכסי אחי אביהם שהיו. פ"א שלא היו לו בנים בשעת מיתת אביהן ואין ראוי אלא מספק שמא לא יהיה לו זרע: ט] מקיש שני חלקים: י] טעם האמורא עם נחלת המשנה שהיה: יא] דהא מיהא חייב: יב] ארעא ושבחא הא כי הך דיתומים אומרים: יג] אביהם נמי הא לא כו' שנויא מההיא סוגיא: יד] ורבנן בפ' יש נוחלין גבי: טו] התם דבחפורה: טז] קאמר נמי להשיבותא: יז] שקשה דרבי אסי אדרבי אסי: יח] תיו לך נמחק: יט] סברי דאע"ג: כ] אומרים והוו חלקו: כא] דאין חוזרים מטעם דפרישנא א"נ: כב] יוחנן דרבי יוחנן סבר דמההיא לא ילפינן דגזירת הכתוב היתה ושאר אמוראי סברי דמהתם ילפינן בכל חלוקת ירושה: כג] ואיכא במה אמוראי: כד] ליה ברירה בעלמא: כה] שנויות בברייתות הס"ד: כו] קברו ודרך קברו וכן:

ביה שיעור ארעא ושבחא איירי ואפ"ה לא שקיל אם השביחו יתומים ט]כדפרש כשעשאו אפותיקי ואשטייא קמא דהוה משני הא דמסיק בה שיעור ארעא יב] הא דלא מסיק ט' הוה מצי לאקשויי א"כ הך יתומים אמרו אנו השבחנו במאי נוקי לה אי כדמסיק אפילו השביחו יתומים שקיל ואי דלא מסיק אפי' השביחו אביהם יג] הא לא שקיל אלא לא קאי הש"ס שנויא אהא סוגיא דיתומים אומרים אנו השבחנו אלא אקושיא דשמואל אדשמואל דליתא נמי בפ"ק דב"מ (דף טו.) ובהגוזל קמא (ב"ק צה:): **לאיתויי** שבחא דממילא חפורה והוו שובלי כו'. כרבנן אתיא מתני' דפליגי רבי ורבנן (י) יד] גבי בכור אם נוטל בשבח אם לאו ומסיק התם טו] ובחפורה והוי שובלי שלפופי והוו תמרי פליגי והתם נמי קאמר רבא דאסור לעשות כדברי רבי:

בכור לתת לו פי שנים מתנה קרייה רחמנא. תימה בפרק שני דיבמות (דף כד:) דמסיק גבי יבם אלא בכור דקרייה רחמנא למאי הלכתא לגריעותא דאינו נוטל בראוי כבמוחזק אמאי לא קאמר טז] לחשיבותא דאינה חוזרת ביובל ח]בבכורה וי"ל משום דאיכא ר' אלעזר דפליג הכא ואמר כולן חוזרין ביובל: **אמר** רבי אסי אמר ר' יוחנן האחין שחלקו לקוחות הן. ומה שקשה יז] אדר' אסי דריש פירקין (מח.) דאמר מחלה יורשין ומה שמקשה ר"ת היאך מליא ידיו ורגליו בבית המדרש דקי"ל כרבי יוחנן דלקוחות הן וכר"ל דקנין פירות לאו כקנין הגוף וא"כ לא משכחת יח] לך דמייתי ביכורים אלא חד בר חד עד יהושע בן נון הכל פירשתי בפ' החובל (ב"ק פט: ד"ה הכי) ט](ובפ' בית כור) (קו) ויש לפרש דאע"ג דאית ליה לקוחות הן וכל הנהו נמי דאית להו אין ברירה לא אמרו דמחזירין ביובל רק רבי יוחנן לבדו ודוקא על ר' יוחנן דייק בסוף השולח (גיטין דף מח.) היאך מלא ידיו ורגליו י]דהרי חוזרת ביובל בכך אבל כולהו אחריני סברי יט] אע"ג דלקוחות הן דאין ברירה מכר הוא דאמר רחמנא דליהדר ביובל ירושה ומתנה לא כדאמר לעיל וכדאמר נמי לקמן בפרק בתרא (דף ט:) דאע"ג דא"ר יוחנן דאפילו חלקו ט' כנגד ט' וי' כנגד י' אין אומרים כ] הוא חלקו המגיעו משעה ראשונה לכך אפ"ה אצטריך לאשמועי' דלקוחות הוו ומחזרים ביובל דסלקא אדעתין דאין כא] חוזר מטעם דפרישית אי נמי ילפינן כל חלוקת ירושה מחלוקת יהושע דאמר בית נוחלין (ב"ב דף קיט:) דירושה היא להם מאבותיהם ואפ"ה מודה בה ר' יוחנן דלא חזרה ביובל כדקאמר חד בר חד עד יהושע בן נון דסברא הוא דלא חזרה כיון שחלקו על פי נביאים ובאורים ותומים ובגזירת הכתוב ובהך סברא פליגי שאר אמוראי על רבי יוחנן כב] וניחא השתא הא דפריך הכא רב הושעיא על רבי יוחנן ממתניתין דקתני ואלו שאין חוזרין ביובל הבכורה ואיכא כג] אמוראי דאית להו לקוחות הן ואין ברירה ולא פריך עלייהו אלא דווקא על רבי יוחנן משום דאמר חוזרין וא"ת מאי קשה לרבי יוחנן הא רבי מאיר קתני לה למתני' דאית ליה ברירה כד] גבי לוקח יין מבין הכותיים (תוספתא דדמאי פ"ז מ"ד) וי"ל דחכמים נמי לא פליגי עליה בבכור אלא ר"א ועוד דאע"ג דאית ליה ברירה היכא דמברר הספק ע"פ תנאו דלמא לית ליה בעלמא שיש לחלק כדפרשי' לעיל (דף מח. ד"ה דכולי): **קרי** רב חמא עליה דרב ששת טובה חכמה עם נחלה. רב ששת בעל ברייתות הוה כדאמר בפ' הדר (עירובין דף סז.) דרב חסדא מרתען ספוותיה ל](ממתניתין) דרב ששת ולה"ק טובה חכמה מימרא דרבין א"ר יוחנן עם נחלה קבלות הרבה שהיו לו שנויות כה] בברייתא: **באין** בני המשפחה וקוברין אותו בעל כרחו משום פגם משפחה. בפרק נגמר הדין (סנהדרין דף מו: ושם) מבעיא לן קבורה משום בזיונא או משום כפרה נפקא מינה דאמר לא תקברוניה דאי משום בזיונא לאו כל כמיניה וליכא למיפשט מידי מהכא דלא קאמר הכא דלא ניקברוהו כלל אלא זוזי אנסוהו למכור קברו כו] ודרכו וכן מההיא דכתובות (דף מח.) נמי ליכא למיפשט מינה דקאמר אל תקברוהו מנכסיו אין שומעין לו דבעי הוא שיקברוהו אלא מתכוין להפיל עצמו על הציבור ולהעשיר את בניו:

הדרן עלך יש בכור

לאיתויי שבחא דממילא (א) א] חפורה והוו שובלי שלפופי והוו תמרי: ולא בראוי כבמוחזק: לאיתויי נכסי דאבי אבא:

מתני' (ב) ב] ואלו שאין חוזרין ביובל א]הבכורה ב]והיורש את אשתו ג]והמייבם את אשת אחיו והמתנה דברי ר"מ וחכמים אומרים ד]המתנה כמכר רבי אלעזר אומר כולם חוזרין ביובל ה]רבי יוחנן בן ברוקה אומר ג] (ג) (אף) היורש את אשתו יחזיר לבני משפחה וינכה (ד) מהן את הדמים: **גמ'** מאי טעמא דרבי מאיר מכר הוא דאמר רחמנא ליהדר ביובל מתנה וירושה לא והני (ה) ד] מירושה ירושה דמתנה מתנה בכור [1]לתת לו פי שנים מתנה קרייה רחמנא: והיורש את אשתו: ו]ירושת הבעל דאורייתא: והמייבם את אשת אחיו: בכור קרייה רחמנא: וחכמים אומרים מתנה כמכר: מאי טעמייהו דרבנן [2]תשובו ז]לרבות את המתנה והני כולהו ירושה נינהו בכור אמר קרא לתת לו פי שנים מקיש חלק בכורה לחלק פשוט מה חלק פשוט ירושה אף חלק בכורה ירושה: רבי אלעזר אומר כולם חוזרים ביובל: סבר לה כרבנן דאמרי תשובו לרבות את המתנה והני כולהו מתנה נינהו בכור לתת לו פי שנים מתנה קרייה רחמנא והיורש את אשתו ח]ירושת הבעל דרבנן והמייבם את אשת אחיו בכור קרייה רחמנא ט]אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן י]האחין שחלקו לקוחות הן ומחזירין זה לזה ביובל מותיב רב הושעיא ואלו שאין חוזרין ביובל הבכורה אמר ליה ר' אלעזר מאי אין חוזרין כ]אין חוזרין לבטלה מתקיף לה רב ששת מכלל דמאן דאמר חוזרין חוזרין לבטלה קאמר קרי ו] רב חמא עליה דרב ששת [3]טובה חכמה עם נחלה ולא שמיע ל](להו) הא דכי אתי רבין אמר רבי יוחנן ואמרי לה ה] ר' אלעזר אמר משום רבי אלעזר בן שמוע מאי חוזרין לבטלה: ר"י בן ברוקה אומר (אף) היורש את אשתו יחזיר לבני וכו': מ]מאי קסבר אי קסבר ירושת הבעל דאורייתא אמאי יחזיר לבני משפחה ואי קסבר ירושת הבעל דרבנן דמים מאי עבידתייהו לעולם קסבר ירושת הבעל דאוריית' והכא במאי עסקינן כגון נ]שהורישתו אשתו בית הקברות ומשום פגם משפחה אמור רבנן לשקול דמי וליהדר וכדתניא ס]המוכר ע]קברו ודרך קברו מקום מעמדו ובית הספדו באים בני משפחה וקוברים אותו בעל כרחו משום פגם משפחה ומאי ינכה להם מן הדמים דמי קבר אשתו:

הדרן עלך יש בכור

שבחא דממילא. שלא טרח בה אחיו: **כגון חפורה והוו שובלי.** שהיתה התבואה שחת בשעת מיתתו ועכשיו נעשו שבלים: **או שלפופי והוו תמרי.** סמדר ועכשיו נעשו תמרים גדולים. וקמ"ל דאפי' בהאי שבחא לא שקיל בכור אלא כאחד מן האחין ושמין אותן מה היו שוין כשמת האב ובהנהו דמי' שקיל פי שנים דאי מרישא ה"א (ו) ו] אין הבכור נוטל פי שנים בשבח ה"מ בשבח שטרחו בו אחים כגון זיבול שדות וקשקוש ועידור: **נכסי דאבי אבא.** אם היה אבי אביהם חי בשעת מיתת אביהם והיו נכסים ראוין ליפול להם כשימות אע"ג דודאי עתידים ליפול להם ואפי' יש לו בן אחד[י] יטלו אלו חלק אביהם ופד"א (ז) ז] כמוחזק דמו וקמ"ל סיפא דאי מרישא ה"א ראוי דקתני רישא דאין הבכור נוטל בו כגון שנפלו ח] לו נכסי אחי אביהם שהיה לו בנים בשעת מיתת אביהם של אלו ומתו בניו ואח"כ מת הוא דנכסים הללו לא היו ראוין להם בשעת מיתת אביהם אלא מספק: **מתני' והמייבם את אשת אחיו.** ונטל חלק אחיו ירושה גמורה היא ואינו מחזיר (ח) ביובל: **מתנה כמכר.** ויוצאה ביובל: **היורש את אשתו יחזיר.** קרקעות לבני משפחתה בדמים וינכה להם מן הדמים. ובגמ' מפרש לה: **גמ' ירושת הבעל דאורייתא.** לשארו הקרוב אליו ממשפחתו וירש אותה[כ] מכאן שהבעל יורש את אשתו בית נוחלין (ב"ב קיא:): **תשובו.** איש אל אחוזתו קרא יתירא הוא דהא כבר נאמר (ויקרא כה) ושבתם איש אל אחוזתו והלכך לרבות את המתנה: **והנך.** אחריני דמתני' להכי מודו רבנן דאינם חוזרין דכולהו ירושה נינהו: **פי שנים.** מקיש ט] חלקיו זה לזה דמה חלק פשיטותו הוי ירושה כדכתיב ביום הנחילו את בניו[ל]: **אף חלק בכורתו ירושה.** וירושת הבעל דאורייתא[מ] וייבם בכור קרייה רחמנא[נ]: **ומחזירין זה לזה.** וחוזרין וחולקין: **אין חוזרין לבטלה.** שיהא מאבד בכורתו אבל חוזרין וחולקין ונוטל פי שנים כבתחלה: **מכלל דר' אלעזר דאמר חוזרין לבטלה קאמר.** בתמיה: **טובה חכמה עם נחלה.** טוב טעם י] חכמת חריפות התורה עם נחלת הברייתות שהיה רב ששת בעל ברייתות דאי הוה שמיע ליה לרב ששת הא (ט) דרביה לא הוה פריך מידי: **מקום מעמדו.** שעושין מעמדות שבעה למת[ס]: **בעל כרחו.** של לוקח: **דמי קבר אשתו.** יא] דהוא חייב בקבורתה כדאמר במסכת כתובות (דף מז:):

הדרן עלך יש בכור

מסורת הש"ס

א) ב"ב קכב., ב) [כתובות פד.], ג) [כתובות פד.], ד) [ערכין לא:], ה) [כתובות פג: פד.], ו) ב"ק סט: ביצה לז: גיטין כה. ודף מח. לקמן נו., ז) נ"ל ליה, ח) [כתובות פד.], ט) ב"ב ק: כתובות פד., י) אמר ליה, כ) [במדבר כז], ל) [דברים כא], מ) גי' נ"ק דאורייתא הפ"ד ומה"ד בכור קרייה רחמנא ליכא הפ"ד, נ) [ע"א], ס) [ב"ב ק.], ע) נ"א כדמפרש, פ) נ"א בבכורה נ"ק, צ) [וגיטין מח.], ק) נ"א דאלו רש"א, ר) [ממתנייתא].

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' דממילא כגון חפורה: (ב) שם במשנה אלו שאינן כצ"ל ואות ו' נמחק: (ג) שם אומר היורש כצ"ל ותיבת אף נמחק: (ד) שם וינכה להם מן הדמים: (ה) גמ' והני דירושה: (ו) רש"י ד"ה או שלפופי וכו' ה"א כי אין: (ז) ד"ה נכסי וכו' ופד"א דבמוחזק דמו קמ"ל: (ח) ד"ה והמייבם וכו' ואינו מחזיר לשאר אחיו ביובל: (ט) ד"ה טובה וכו' הא דרבין לא הוה: (י) תוס' ד"ה לאיתויי וכו' דפליגי ר' ורבנן בפ' יש נוחלין דף קכד גבי בכור וכו' ומסיק התם דבחפורה:

◆

רבינו גרשום

לאייתויי שבחא דממילא. דלא תימא בשבח שהשביחו יתומים לא שקלי אלא אפי' בשבחא דממילא לא שקלי: כגון חפורה. חזיז כלומר אם היתה התבואה חזיז בשמת ובשעת חלוקה הוי שובלי: או שלפופי. הניח תמרים קטנים ונעשו תמרי דרברבי קודם חלוקה לא שקלי: לאיתויי נכסי דאבא. דלא תימא בנכסי דאחוה דאבוה לא שקיל פי שנים משום דההוא הוו ראוי ולא מוחזק דאביו לא היה יודע שימות אחיו בלא זרע ולא היה דעתו כלל על ירושתו אבל בנכסי דאבי אביו שאביו היה דעתו עליהן ליורשו אימא אע"ג דמת הוא קמי אביו כמוחזק הוו קמ"ל דלא: ואלו שאין חוזרין ביובל. אע"ג דכתב במכר ויצא ביובל ושב לאחוזתו הבכורה והיורש כו'. ירושת הבעל דאורייתא כדדרשינן ונתתם את נחלתו שארו לו שארו זו אשתו: בכור קרייה רחמנא. וכתיב ביה לתת: תשובו איש יכול למימר שובו מדקאמר תשובו לרבות המתנה: והני כולהו. דמתני' דאין חוזרין משום דירושה נינהו: לתת לו פי שנים. מפשוט היינו מקיש [חלק בכור לחלק פשוט]: בכור קרייה רחמנא וכבר הוקש חלק בכור לפשוט: ירושת הבעל דרבנן. ולא הוי ירושה גמורה וחוזרת: לקוחות הן. דלא אמרינן יש ברירה שכל אחד יורש חלקו מן התורה אלא אין ברירה והרי הן כלקוחות ומחזירין זה לזה ביובל וכשמחזירין אין מתבטל חלק הבכורה אלא כשחוזרין וחולקין אחר היובל נוטל הבכור חלק בכורתו כבתחילה: מתקיף לה רב ששת מכלל. כיון דאוקמת הא אלו שאינן חוזרין אין חוזרין לבטלה מכלל דר' אלעזר דפליג עליה דאמר כולן חוזרין חוזרין לבטלה קאמר ואמאי יפסיד חלק בכורתו אלא ש"מ ליתיה להאי תירוץ דר' אלעזר וקשיא דרב אסי: טובה חכמה. דשפיר אתקיף: ואכתי אמאי אתקיף עלה ולא שמיע להו לרב ששת ולרמי בר חמא הא דכי אתא רבין וכו'. דר' אלעזר במתניתין חוזרין לבטלה קאמר ותנא קמא ור' מאיר אין חוזרין לבטלה קאמר ולא קשיא לרב אסי: וינכה להן קצת מן הדמים. מן המדיון: דמים מאי עבידתייהו. אמאי יהבי ליה בני משפחה כלום דמים כיון דאינו יורש מן התורה: וכיון דיורש מדאורייתא אמאי מנכה להן משום דנקבר אשתו שנקברת שם שהוא חייב בקבורתה:

הדרן עלך יש בכור לנחלה